

DOI: 10.33663/0869-2491-2025-36-167-174

УДК 341

О. М. КУЖЕЛЄВ,
доктор філософії в галузі права*
ORCID: 0009-0007-8590-4963

РОЛЬ ПРЕЗИДЕНТА В ІНСТИТУТІ ПРЕДСТАВНИЦТВА ДЕРЖАВИ

У статті досліджується роль інституту президентства у представленні інтересів держави як у внутрішньодержавних, так і у міжнародних відносинах. Автор визначає методи та інструменти реалізації представницьких функцій главою держави.

Ключові слова: президент, дипломатія, зовнішня політика, державний інтерес, інститут представництва, конституція.

Kozheliev Oleh. The role of the President in the institution of state representation.

The article examines the role of the institution of the presidency in representing the interests of the state both in domestic and international relations. The author identifies methods and tools for the implementation of representative functions by the president.

Key words: President, diplomacy, foreign policy, state interest, institution of representation, Constitution.

Постановка проблеми. Держава є найважливішим соціально-політичним інститутом і, як суверенний суб'єкт, офіційно представляє суспільство як у внутрішніх відносинах, так і за кордоном, у взаєминах з іншими суб'єктами міжнародно-правових відносин. Забезпечення суверенітету, незалежності та державної цілісності є одним із напрямів діяльності будь-якої держави, оскільки безпосередньо пов'язане з її існуванням та призначенням. Реалізація цього напрямку здійснюється за допомогою злагодженої роботи всіх органів державної влади, яку очолює глава держави. У країнах із республіканською формою правління главою держави визнається президент.

Президент як представник інтересів держави відіграє ключову роль у політичній системі багатьох країн. Його завдання та функції можуть відрізнятися залежно від політичної системи, але загалом можна виділити кілька основних аспектів цієї ролі: представництво на міжнародній арені (президент часто є головним представником держави у її відносинах з іншими країнами; він бере участь у самітах, конференціях і переговорах, де приймає рішення щодо зовнішньої політики, що безпосередньо зачіпають інтереси держави); представництво громадян (президент також має завдання пред-

* *Kozheliev Oleh, Doctor of Philosophy in Law*

ставляти інтереси громадян своєї країни; він є голосом суспільства, враховуючи його потреби та очікування у прийнятих рішеннях). Аналіз завдань і функцій інституту президенства надає можливість конкретизувати представницькі функції президента та визначити тенденції розвитку інституту представництва держави.

Мета. Основна мета статті полягає в загальнотеоретичному осмисленні ключових аспектів інституту представництва держави через розкриття представницьких повноважень президента держави як представника інтересів держави та громадян країни. Для досягнення поставленої мети були використані діалектичний, формально-догматичний, системно-структурний та порівняльно-правовий **методи дослідження**.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Під час дослідження представницьких функцій президента та визначення їх місця у системі повноважень глави держави автор спирався на наукові напрацювання, здійснені останнім часом у межах наук теорії держави і права та конституційного права, зокрема на дослідження таких авторів, як С. Андрейченко, Д. Аббакумова, В. Антипенко, В. Буткевич, В. Василенко, І. Гетьман-Павлова, Н. Зелінська, Ю. Манійчук та ін. У цих дослідженнях проблематика правового статусу президента розкривається в діалектиці взаємин держави та посадової особи органу державної влади, що має особливе значення в розрізі дослідження питань розвитку інституту представництва держави. Водночас системне дослідження інституту представництва держави як невід'ємного елементу правової системи Української держави у вітчизняній загальнотеоретичній юриспруденції та конституціоналістиці не здійснювалось.

Виклад основного матеріалу. Представлення національних інтересів у зовнішньополітичному середовищі є завданням дипломатичних структур, міжнародних організацій та інших суб'єктів міжнародного права. Особливу роль у цьому процесі відіграє глава держави, президент, який здійснює дипломатичне представництво відповідно до чинного законодавства. Представлення інтересів держави президентом тісно пов'язане із реалізацією ним повноважень у сфері охорони суверенітету, незалежності та державної цілісності, а також безпосередньо впливає на міжнародний імідж країни¹. Президент несе персональну відповідальність за прийняття рішень із питань зовнішньої політики. Його діяльність на міжнародній арені, зокрема укладення договорів, ведення переговорів і представництво держави в міжнародних організаціях, має вирішальне значення для реалізації національних інтересів. Президент часто бере участь у самітах і конференціях, де представляє позиції та цілі країни, підкреслюючи свою роль головного представника національних інтересів.

Президент країни виконує представницькі функції відповідно до внутрішнього законодавства та міжнародного права. Основними нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність президента у сфері міжнародних відносин, є: 1) конституція країни – визначає повноваження прези-

дента щодо міжнародної політики, зокрема, право підписання міжнародних договорів, участі у міжнародних організаціях та ведення переговорів; 2) закони про міжнародні відносини та дипломатію – регламентують порядок укладання міжнародних угод, діяльність дипломатичних місій і зовнішньополітичну стратегію держави; 3) міжнародні договори та конвенції – визначають обов'язки держави та її представників у міжнародному правовому полі, зокрема Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 р. та Віденська конвенція про консульські зносини 1963 р.; 4) протокольні норми та дипломатичний етикет – регулюють порядок офіційного представництва держави на міжнародних заходах та у двосторонніх переговорах².

Перед президентом постає багато викликів, які можуть вплинути на ефективність представництва інтересів держави. До них належать складність міжнародних відносин, відмінності політичних та економічних інтересів, а також тиск громадської думки та інших державних інститутів. У епоху глобалізації, коли рішення однієї країни можуть мати наслідки для інших, президент повинен вміло балансувати між внутрішніми та міжнародними інтересами. Ефективне представництво інтересів держави часто потребує співпраці між президентом та іншими інституціями, такими як уряд, парламент, міністерства та міжнародні організації. Діалог і консультації з різними суб'єктами дають змогу краще зрозуміти потреби та очікування, що, своєю чергою, сприяє проведенню більш узгодженої та ефективної зовнішньої політики.

Суверенітет, незалежність і державна цілісність є основою існування та розвитку будь-якої держави. Суверенітет можна охарактеризувати як верховенство та самостійність державної влади всередині країни та незалежність держави в міжнародному спілкуванні³. Саме завдячуючи суверенітету та незалежності держави, президент як гарант конституції, прав і свобод людини і громадянина спроможний реалізувати функції представлення інтересів держави у внутрішньому та зовнішньому напрямках та забезпечити захист прав і свобод людини та громадянина. Зовнішнім аспектом суверенітету є незалежність держави, що означає її здатність самостійно, без втручання ззовні, визначати свою внутрішню та зовнішню політику, а державна цілісність характеризує внутрішній аспект суверенітету, що виражається в єдності, цілісності та недоторканності території держави.

Суверенітет, незалежність і державна цілісність належать до життєво важливих інтересів держави, їх захист здійснюється за допомогою злагодженої роботи всіх органів державної влади, серед яких особлива роль відводиться главі держави. Як правило, під главою держави мається на увазі офіційна особа, яка посідає (реально чи формально) вище місце в ієрархії державних органів і здійснює верховне представництво країни у внутрішньополітичному житті та у відносинах з іншими державами⁴. Президент як вища посадова особа країни через представницькі функції персоніфікує уявлення про державу у внутрішніх та зовнішніх відносинах. Звісно ж, специфічне

становище глави держави в системі органів державної влади дає можливість йому здійснювати особливі завдання та функції держави, створені задля забезпечення безпеки країни, зокрема, захист суверенітету, незалежності й цілісності держави від внутрішніх та зовнішніх загроз. Як глава держави у країнах із республіканською формою правління виступає виборний президент. Напрями діяльності президента, його роль і повноваження з охорони суверенітету, незалежності та державної цілісності різняться залежно від форми правління: президентська, парламентська чи змішана республіка⁵. Так, для президентських республік характерне наділення глави держави широкими повноваженнями як у внутрішньополітичній, так і зовнішньополітичній діяльності (США, Казахстан); у парламентських республіках глави держав наділяються переважно формальними повноваженнями, які мають церемоніальний характер (Італія, Німеччина); у змішаних республіках глави держав мають великі повноваження, але при цьому значні повноваження надаються і парламенту (Франція, Киргизія).

Представницькі повноваження, під час виконання яких, наприклад, Президент України виступає з доповіддю перед Верховною Радою, яка містить аналіз внутрішньої та зовнішньої політики держави, формулюючи основні цілі діяльності та шляхи їх досягнення, вважається таким, що виступає від імені держави і в силу своїх повноважень не потребує спеціального уповноваження. Обсяг зовнішньополітичних повноважень глави держави визначається чинним законодавством, а рівень і ступінь їхнього реального здійснення залежать від політичної практики, що склалася, звичаїв і традицій політичного життя⁶. Чинне законодавство, яке коригується практикою побудови та функціонування державного механізму, дає змогу окреслити компетенцію глави держави у сфері зовнішніх відносин. Насамперед це верховне представництво країни в міжнародних відносинах, із цим пов'язане право безпосереднього звернення до глав іноземних держав, яке може здійснюватися як шляхом послань, і у вигляді особистих зустрічей. Практика свідчить про те, що все більш активного характеру набувають особисті контакти, візити та зустрічі глав держав, а також міжнародні форуми за їх участю. Президент України призначає керівника відомства закордонних справ і дипломатичних представників країни за кордоном. Він дає вказівки про підготовку та проведення переговорів, бере участь особисто в найважливіших із них та підписує міжнародні договори або інші міжнародно-правові акти⁷.

Повноваження глави держави з охорони суверенітету, незалежності та державної цілісності в узагальненому вигляді можна розділити на кілька груп, а саме: «традиційні» повноваження, які притаманні главам усіх держав, наприклад, представництво держави всередині країни та в зовнішніх зносинах і повноваження, властиві певній державі залежно від форми правління, наприклад, пов'язані зі здійсненням президентом виконавчої влади. Так, згідно з Конституцією США (ст. II) Президент визнається главою держави та виконавчої влади, а також головнокомандувачем армії та флоту США⁸. До

зовнішньополітичних повноважень Президента США можна віднести, наприклад, участь особисто або через своїх представників у міжнародних переговорах, при цьому Президент має право за порадою та за згодою сенату укладати міжнародні договори за умови їх схвалення Конгресом США. Виконавчі угоди є доповненнями до вже діючих міжнародних договорів, що мають другорядний характер, але мають таку ж юридичну силу⁹.

Італія є демократичною республікою з парламентською формою правління. Зауважимо, відповідно до ст. 87 Основного закону країни Президент Італійської Республіки є главою держави та уособлює національну єдність¹⁰. Він має традиційні повноваження, властиві главі держави незалежно від форми правління, проте його представницькі повноваження суттєво обмежені парламентом порівняно з повноваженнями глави держави у президентських та змішаних республіках. Формально глава італійської держави може впливати на визначення напрямів внутрішньої та зовнішньої політики шляхом спрямування палатам парламенту послання.

У Федеративній Республіці Німеччина на законодавчому рівні, як і в Італійській Республіці, закріплено можливість обмеження своїх суверенних прав для встановлення та забезпечення миру між народами (ст. 24 Конституції ФРН)¹¹. Завдання Федерального президента Німеччини – представляти державу всередині країни та в міжнародно-правових відносинах. Зазначимо, що і Італія, і Німеччина є парламентськими республіками, але Президент Італії порівняно з Федеральним президентом Німеччини має великий обсяг повноважень. Федеральний президент є першою особою держави та йому відмовлено входити до складу уряду. Повноваження Федерального президента мають формальний, репрезентативний характер. Глава держави не проводить самостійного політичного курсу, основні напрями внутрішньої та зовнішньої політики визначає Федеральний канцлер. Крім того, розпорядження Федерального президента стають дійсними тільки після контрасигнатури Федеральним канцлером або компетентним федеральним міністром.

Відповідно до Конституції Франції президент визнається гарантом національної незалежності, територіальної цілісності французької держави. Також до сфери його діяльності входить забезпечення «своїм арбітражем» функціонування публічної влади, спадкоємності держави. Францію прийнято відносити до республік зі змішаною формою правління. З одного боку, Президент Франції має повноваження, реалізація яких неможлива без контрасигнатури з боку уряду (це риса парламентської республіки), а з іншого – він має значні «особисті» повноваження, які здійснює навіть без згоди парламенту (це риса президенціалізму). Зазначимо, що Президент Франції має широкі повноваження з охорони суверенітету, незалежності, державної цілісності, що впливає з його конституційної характеристики як «гаранта» та головнокомандувача Збройних сил. Слід зазначити, що Президент Франції є активним учасником законодавчого процесу і йому належать такі повноваження: промульгація вже ухвалених законів; можливість вимагати від парла-

менту нового обговорення закону; передавання закону до Конституційної ради для перевірки конституційності положень; виступ із законодавчою ініціативою. Відповідно до ст. 16 Конституції Франції у випадках, коли інститути французької держави, незалежність нації, територіальна цілісність або виконання державою міжнародних зобов'язань опиняються перед серйозною та безпосередньою загрозою, а нормальне функціонування конституційної державної влади припинено, Президент Франції оголошує надзвичайний стан¹².

Висновки. На основі проведеного дослідження представницькі повноваження президента, а також їх реалізація з охорони суверенітету, незалежності та державної цілісності є одним із напрямів діяльності, що традиційно відносять до функцій глави держави. Представлення інтересів держави президентом здійснюється через такі механізми: 1) двостороння та багатостороння дипломатія – встановлення та підтримка міжнародних відносин; 2) економічна дипломатія – використання фінансових та торговельних важелів впливу; 3) публічна дипломатія – формування позитивного іміджу країни через культурні, наукові та інформаційні проекти; 4) воєнно-дипломатичні інструменти – співпраця в сфері безпеки, оборони та участь у миротворчих місіях. Для захисту суверенітету, незалежності та державної цілісності держави президент наділяється представницькими повноваженнями у сфері внутрішньої та зовнішньої політики. Умовно їх можна поділити на: кадрові повноваження, прикладом яких є повноваження щодо формування вищих органів державної влади, призначення державних службовців (це можуть бути самостійні президентські призначення або призначення за участю інших органів влади); управлінські повноваження, пов'язані з повноваженнями щодо розпорядження збройними силами та врегулювання надзвичайних ситуацій; правотворчі повноваження, прикладом яких є видання та скасування нормативних актів; зовнішньополітичні повноваження, пов'язані з веденням переговорів та підписанням міжнародних договорів та угод. Звісно ж, що від різновиду республіканської форми правління залежать місце і роль президента у системі органів державної влади. У парламентських республіках роль президента з охорони суверенітету, незалежності та державної цілісності має символічне значення, повноваження мають формальний і репрезентативний характер, а в президентських і змішаних республіках президентові відводиться провідна роль, оскільки він має реальну владу при формуванні та реалізації державної політики.

Президент відіграє ключову роль як представник інтересів держави на національному та міжнародному рівнях. Ефективне управління державними інтересами потребує не лише стратегічного мислення, а й навичок ведення переговорів та співпраці з іншими інституціями. З огляду на нові глобальні виклики здатність президента представляти та просувати національні інтереси залишається важливою для стабільності та процвітання країни. Президент, як представник інтересів держави, має завдання не лише представляти країну назовні, а й дбати про добробут громадян, забезпечувати безпеку та спів-

працювати з іншими органами влади з метою реалізації державної політики. Представлення інтересів держави у міжнародних відносинах є складним процесом, що потребує стратегічного підходу, ефективних дипломатичних механізмів та адаптації до глобальних викликів. Президент відіграє ключову роль у цьому процесі, здійснюючи дипломатичне представництво країни відповідно до нормативно-правових актів та міжнародних домовленостей.

1. Шемшученко Ю. С., Скрипнюк О. В., Ющик О. І., Антонов В. О., Костецька Т. А., Куян І. А., Мурашин Г. О., Суржинський М. І. Проблеми розвитку конституційного права України на сучасному етапі: теорія і практика. *Правова держава*. Київ, 2014. Вип. 25. С. 71. URL: surl.ln/zibebh. 2. Аббакумова Д. В. Дипломатичне право та Європейський Союз: основні виклики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 452. URL: http://lsej.org.ua/7_2022/109.pdf DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/109>. 3. Теорія держави і права: Академічний курс / за ред. В. О. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 62. URL: <https://surl.li/vbegiw>. 4. Савчин М. Порівняльне конституційне право: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2019. С. 211. URL: <https://surl.ln/loomtb>. 5. Дзевелюк М. В. Традиції та новації в розвитку функцій сучасної держави: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2017. С. 106–110. URL: <http://hdl.handle.net/11300/8022>. 6. Ціватий В. Публічна дипломатія: традиції, тренди та виклики (досвід і пріоритети для України). *UA Foreign Affairs*. URL: surl.li/xqauis. 7. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР; редакція від 01.01.2020 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. 8. The United States Constitution, 1787. URL: https://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm. 9. Executive branch USA. URL: <https://www.whitehouse.gov/>. 10. Constitution of the Italian Republic. Given in Rome on this 27th Day of December 1947. URL: https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf. 11. Basic Law for the Federal Republic of Germany. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html. 12. Constitution of France of october 4, 1958. URL: <https://surl.li/ujmetd>.

References

1. Shemshuchenko Yu. S., Skrypniuk O. V., Yushchuk O. I., Antonov V. O., Kostetska T. A., Kuian I. A., Murashyn H. O., Surzhynskiy M. I. Problemy rozvytku konstytutsiinoho prava Ukrainy na suchasnomu etapi : teoriia i praktyka. *Pravova derzhava*. Kyiv, 2014. Vyp. 25. S. 71. URL: surl.ln/zibebh. [ukr.]. 2. Abbakumova D. V. Dyplomatychnе pravo ta Yevropeiskiy Soiuz: osnovni vyklyky. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2022. № 7. S. 452. URL: http://lsej.org.ua/7_2022/109.pdf DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/109> [ukr.]. 3. Teoriia derzhavy i prava: Akademichnyi kurs / za red. V. O. Zaichuka, N. M. Onishchenko. Kyiv: Yurinkom Inter, 2008. S. 62. URL: <https://surl.li/vbegiw> [ukr.]. 4. Savchyn M. Porivnialne konstytutsiine pravo: navch. posib. Kyiv: Yurinkom Inter, 2019. S. 211 URL: <https://surl.ln/loomtb> [ukr.]. 5. Dzeveluk M. V. Tradytzii ta novatsii v rozvytku funktsii suchasnoi derzhavy: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.01. Odesa, 2017. S.106–110. URL: <http://hdl.handle.net/11300/8022> [ukr.]. 6. Tsivatyi V. Publichna dyplomatia: tradytzii, trendy ta vyklyky (dosvid i priorytety dlia Ukrainy). *UA Foreign Affairs*. URL: surl.li/xqauis [ukr.]. 7. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR; redaktsiia vid 01.01.2020 r. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [ukr.].

8. The United States Constitution, 1787. URL: https://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm. 9. Executive branch USA. URL: <https://www.whitehouse.gov/>. 10. Constitution of the Italian Republic. Given in Rome on this 27th Day of December 1947. URL: https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf. 11. Basic Law for the Federal Republic of Germany. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html. 12. Constitution of France of october 4, 1958. URL: <https://surl.li/ujmetd>

Kozheliev Oleh. The role of the President in the institution of state representation

The article examines the role of the institution of the presidency in representing the interests of the state in international relations. The author determines the methods and tools for the implementation of representative functions by the president. Special attention is paid to the regulatory and legal regulation of the representative functions of the president in international relations, in particular by comparing the constitutional powers of the president depending on the form of government of the state. Based on the research conducted, the author identifies mechanisms for representing the interests of the state in the direction of protecting sovereignty, independence and state integrity (bilateral and multilateral diplomacy, economic and public diplomacy, cooperation in the field of security and defense). Based on the constitutional legislation of countries with different forms of government, in defining the representative functions of the president as a "guarantor of independence, territorial integrity, compliance with international treaties" (France), "representative of national unity" (Italy), etc., the author reveals the representative powers of the president in the field of domestic and foreign policy (personnel, management, law-making powers, foreign policy powers (for negotiating and signing international treaties and agreements). Given the new global challenges, the study emphasizes that the president's ability to represent and promote national interests remains important for the stability and prosperity of the country. In addition, the president, as a representative of the interests of the state, has the task not only to represent the country externally, but also to care for the well-being of citizens, ensure security and cooperate with other authorities in order to implement state policy. Representing the interests of the state in international relations is a complex process that requires a strategic approach, effective diplomatic mechanisms and adaptation to global challenges. At the same time, the president plays a key role in this process, carrying out diplomatic representation of the country in accordance with regulatory legal acts and international agreements, embodying and protecting state interests at the global level.

Key words: president, diplomacy, foreign policy, state interest, institution of representation, Constitution.